

Güneş, C. (2020). Hunerên pêwendîdanîna zimanî yên zarokên duziman li Dêrikê. *Folklor û Ziman*, 1(1), 93-109.

Wergirtin/received: 22/02/2020

Qebûlkirin/accepted: 09/04/2020

ORCID: 0000-0001-6132-4373

HUNERÊN PÊWENDÎDANÎNA ZIMANÎ YÊN ZAROKÊN DUZIMAN LI DÊRIKÊ

Cemil Güneş*

Kurte

Mijara vê lêkolînê hunerên pêwendîdanê yên zarokên duziman e. Ev lêkolîn, bi xwendekarên li Dêrika navçeya Mêrdînê ku di salên 2017-2018an da diçûn pola yekem ya dibistana seretayî sînorkirî ye. Ji bo vê lêkolînê rêbaza kualîtîf hatîye bikaranîn. Têkildarî vê rêbazê analîza dokuman û çavkanîyên zanistî hatîye kirin û ji bo xebata sehayî, da ku bi mamosteyan ra bihê kirin formeka hevpeyvînê hatîye amadekirin. Ev hevpeyvîn, bi mamosteyên pola yekem ra û ji bo tesbîtîkirina hunerên pêwendîdanîna xwendekaran hatine kirin. Armanca vê lêkolînê ew e ku pirsgirêkên xwendekarên duziman yên pêwendîdanîn, famkirin û axaftinê bihên tesbîtîkirin.

Peyvên Sereke: Duzimanî, perwerdehî, pêwendîdanîn, zarok, zimanê zikmakî

BILINGUAL CHILDREN'S COMMUNICATION SKILLS IN DERIK

Abstract

The subject of this paper is the communication skills of bilingual children. This study is limited to 1st grade students of a primary school in Derik, a district of Mardin, in the 2017-2018 academic year. For this study, the qualitative method is used. The analysis of the documents and sources related to this method is done and for the fieldwork, an interview form was prepared in order to be conducted with teachers. This interview form was applied with the help of the first grade teachers to determine students' communication skills. This study aims to determine the problems of bilingual students in terms of their communication, comprehension and speaking skills.

Keywords: Bilingual, education, communication, the children, mother language.

* Lêkoler. Dîyarbekir/Tirkîye E-mail: dilken1308@gmail.com

Destpêk

Ziman amûra herî xurt ya pêwendîdanînê ye ku mirov hest, fikir, nêrîn, kêf, qîrîn û hûn dixwazin çî bibêjin pê par ve dike. Li cîhanê bi hezaran ziman hene (Alpay, 2016, r. 215). Sedemên wekî sîyasî, aborî, şer, civakî û hwd piraniya welatên cîhanê kirîye welatên pîrziman. Bêguman vê qewimînê jî bandora xwe li polîtîkayên zimanî û herwiha têkildarî wê, li ziman û perwerdehiyê jî kirîye.

Mirov herî xweş û baş, xwe bi zimanê xwe yê zikmakî îfade dikin. Wexta ku zimanekî din li zimanê zikmakî yê mirovan zêde dibe, ew mirov dibin duziman û ev yek bandora xwe li hunerên pêwendîdanînê yên mirovan jî dike. Li gor kesên mîna Bakerî (2011) û Gozukuçukê (2014) kesên duziman heger di asta duzimanîya wekhev da bin, xwedî zimanekî fesîh û xurt in. Lê carinan jî ber sedemên curbicur duzimanî vediguhere dezavantajê û ev jî rê li ber pîrsgirêkên pêwendîdanînê vedike. Bi dewamîya van pîrsgirêkan duzimanî têk diçe û mixabin vediguhere rewşa nîvzimanîyê.

Zimanê ku mirov ji bo îfadekirina hest, fikir û daxwaza xwe bi kar diîne, cara ewilî jî dê û bavê xwe û paşê jî ji derdora xwe hîn dibe. Bi qasî ku derdor berfireh bibe û bi pêş bikeve, zimanê mirov jî bi pêş dikeve. Heke ev derdora ku berfireh dibe zimanekî din bipeyive, mirov vî zimanî jî hîn dibin û dê zimanê duyem jî hîn bibin. Gelek civak di vê cîhana global da dikevin nava civakên din û hînî zimanê din dibin. Heta, jê wêdetir hejmara kesên pîrziman roj bi roj zêdetir bûye (Tulu, 2009, r. 1).

Li ser rûyê cîhanê ji welatên yekziman pirtir, civak û welatên pîrziman hene. Ango di roja me da, ya asayî ne yekzimanî, lê pîrzimanî ye. Rewşa pîrzimanîyê ya welatên pîrziman yên wekî Kanada, DYA (Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê), Swîsre, Belçîka, Luksemburg, Fînlenda, Hindistan, Pakistan û Singapûrê jî hev cudatir e. Statuya zimanan ya li welatên pîrziman, li gor pêkhatayên sîyasî dîyar dibe (Özdogru û Dilman, 2014, r. 6-7). Pîrzimanî li Tirkîyeyê jî bi awayekî dewlemend heye û gelek ziman li ser axa Tirkîyeyê kêr yan zêde dihên bikaranîn. Li gor lêkolîna ku Kondayê (2006) bi 48 hezar mirovî ra kirîye, li Tirkîyeyê rêjaya zimanê zikmakî yên gelan wisa ye: Tirkî % 84.5, kurdî (kurmancî-zazakî) % 12.98, erebî % 1.38, zimanên din yên tirkî % 0.28, zimanên balkanî % 0.23, lazî % 0.12, çerkezî % 0.11, kafkasî % 0.07, ermenî % 0.07, rûmî % 0.06, zimanên ewropayî % 0.03, îbranî % 0.01 û yên din % 0.12.

Pirzimanîbûna welatan ku ji ber gelek sedemên curbicur pêk hatîye, bi xwe ra gelek têgih derxistine holê. Ji bo famkirina têgiha duzimanîyê hewce ye ku pênaseyên têgihên wekî *zimanê zikmakî*, *zimanê duyem* û *zimanê bîyanî* baş bihên zanîn.

Mijara vê lêkolînê girêdayî van têgihan ango zarokên duziman e û wekî mijara sereke jî hunerên pêwendîdanîna zarokên duziman e. Zarokên ku di dibistana seretayî da diçin pola yekem bûye mijara lêkolînê. Armanca vê lêkolînê ew e ku pirsgirêkên hunerên pêwendîdanînê yên zarokên duziman e û nêrînên mamosteyan yê derbarê van pirsgirêkan da, bihên tesbîtkirin. Herwiha li Tirkîyeyê li gel ku ev pirsgirêkêka li ber çavan e jî, li ser vê mijarê kêm xebat hatine kirin. Loma ye ku yek ji armancên vê xebatê jî, zêdekirina xebat û lêkolînên li ser duzimanîyê ye. Herwiha kesên ku li ser ziman, zimanê zikmakî, duzimanî û perwerdehiyê bixebitin, dê sûdê ji vê xebatê wergirin.

Mijar bi pirsgirêkên zarokên ku diçin pola yekem hatîye sînorkirin. Sedema vê yekê jî ew e ku zarok di vê astê da êdî bi awayekî zelal rastî rûyê pergalê dihên. Ji bo vê lêkolînê bi 24 mamosteyên pola yekem ku li Dêrika navçeya Mêrdînê dixebitin hevpeyvîn hatine kirin. Ji bo hevpeyvînê, 20 mamosteyên ku li gundan dixebitin hatine bijartin çinku li gundan duzimanî hîn aktîf e û zarok bi zimanê xwe dipeyivin. Ji van mamosteyan 12 jê jin û 12 jê mên in. Herwiha ji zimanê zikmakî yê van mamosteyan 12 jê kurdî, 11 jê tirkî û yek jê jî erebî ye.

Ji bo vê lêkolînê du rêbaz hatine bikaranîn. Rêbaza yekem ya vê lêkolînê analîza dokuman û çavkanîyên zanistî yê li ser mijarê ye. Çavkanîyên li ser zimanî û duzimanîyê hatine lêkolan, analîzkirin û wekî referans hatine bikaranîn. Ango ji bo lêkolîna ku bihê kirin bingeha teorîk hatîye danîn.

Rêbaza din ya lêkolînê jî xebata lêkolîna kualîtîf e. Ji bo vê xebata sehayî, da ku bi mamosteyan ra bihê kirin formeka hevpeyvînê hatîye amadekirin. Ev form, ji aliyê kesên pispor ve hatîye xwendin û kontrolkirin û vê formê halê xwe yê dawî girtîye. Forma hevpeyvînê ji 3 pirsan pêk dihê. Armanca bijartina hevpeyvînê jî ew e ku mamoste rasterast, rastî pirsgirêkên xwendekarên duziman dihên û mamoste hêmaneka giring ya pêvajoya perwerdehiyê ne. Ev hevpeyvîn, bi mamosteyan ra wekî sohbetekê hatine kirin û dengê wan hatine qeydkirin. Ji bo her mamosteyê ku hevdiîtin pê ra hatîye kirin kodek hatîye dayîn. Ev kod li gor zayend, rêza hevdiîtinê û zimanê zikmakî yê mamosteyan hatine dayîn. Di kodan

da “E” erebî “K” kurdî, “T” tirkî, “M” mêr û “J” jî ji bo jinan hatine dayîn. Wekî mînak di K23Jyê da; “K” kurdî, 23 rêza hevdîtîne û “J” jî jin e. Piştî qeydkirinê, deşifrasîyona van dengên hatîye kirin û ev form bi vî awayî hatine dagirtin. Piştra bersivên heman pirsan yê hemû mamosteyan hatine dabeşkirin. Ji bo nirxandin û analîza daneyên lêkolînê rêbaza teswîrê hatîye bikaranîn. Li gor tesbîten ku hatine kirin, bersivên mamosteyan hatine teswîrkirin.

1. Zimanê Zikmakî (Mother Language)

Zimanê zikmakî ji aliyê gelek zanyar, zimannas û rewşenbîran ve, bi awayên curbicur hatîye pênasekirin. Bêguman pîrbûna pênaseyan giringîya zimanê zikmakî nîşan dide. Herwiha giringîyeka din ya zimanê zikmakî jî ew e ku bandoreka zêde li ser mirovan dihêle.

Li gor hin zimannas zimanê zikmakî, zimanê ewil yê mirovan e. Ango ev pênase li gor dema hînbûnê hatine kirin. Li gor Oruçî (2016) zimanê zikmakî ew e ku; zimanê ewil e ku mirov ji dayîk, malbat, civaka xwe ku tê da dijî hîn dibe, di demên ewilî yê zayîne û di wextê zarokî da hîn dibe, pêwendîdanîna ewilî ku pê dihê kirin, yê ku mirov herî baş pê dipeyive û herwiha ew zimanê ku bêtir hîn kirin û hînbûnê pê dizane (r. 281). Li gor Alpayê (2010) zimanê zikmakî yê zarokê ew e ku zimanê ewil yê ku li derdora ku lê ji dayîk bûye hîn bûye (r. 85). Ji xeynî zarokên bêdayîk mezin bûne, hemû zarok vî zimanî jî dayîka xwe hîn dibin. Pêvajoya hînbûna zimanê zikmakî heta temenekî diyar yan jî heta ku destpêkirina dibistanê temam dibe.

Wekî ku em dibînin pênaseyên curbicur ji bo zimanê zikmakî hatine kirin. Çînkû zimanê zikmakî bi xwe xezîneyek e û her kesek yan pisporek bi alîyekî vê xezîneyê hesîyaye. Colin Bakerî (2011) jî ev curbicurî daye ber çavan û pênaseya zimanê zikmakî bi van xalan rêz kirîye:

- Zimanê ku mirov ji dayîkê hîn dibe,
- Zimanê ewil ku mirov hîn dibe,
- Zimanê herî xurt yê di wextekî jîyanê da,
- Zimanê ku mirov herî zêde bi kar diîne,
- Zimanê ku mirov herî pir jê hez dike (r. 283).

2. Zimanê Duyem (Second Language)

Li ser zimanê duyem pênaseyek tune ye ku lihevkirinek li ser wê hebe. Gelek kesan zimanê duyem bi awayekî cuda pênase kirîye. Ev guherîna pênasaya zimanê duyem li gor şertên kesên ku ziman hîn dibe pêk dihê. Li gor Kleinî (1984) zimanê duyem ew e ku piştî zimanê zikmakî yan jî bi zimanê zikmakî ra dihê bikaranîn û ew zimanê ku li derdora ku mirov tê da dijî, bi kar diîne (veg. Oruç, 2016, r. 282-284). Li gor Bakerî (2011) jî zimanê duyem ew e ku bi awayekî kronolojîk zimanê duyem e, hîn lawaztir e, ne zimanê zikmakî ye û kêr dihê bikaranîn. Ev têgih carinan ji bo zimanê sisêyan jî dihê bikaranîn û carinan jî ji bo zimanê wî welatî ku ew kes li wir dijî jî dihê bikaranîn (r. 298).

Wekî ku em ji pênaseyan jî fam dikin, li ser zimanê duyem dîtînen cuda hene. Zimanê duyem carinan ew ziman e ku mirov kêr pê dizane, carinan zimanê zikmakî yê mirovan e û carinan jî ew ziman e ku mirov piştra hîn bûye. Nêzîkatîyên cuda yên duzimanîyê, giringîya vê têgihê nîşanî me dide.

3. Zimanê Bîyanî (Foreign Language)

Ew zimanê ku piştî zimanê zikmakî yan jî zimanê yekem e û wekî zimanê duyem jî dihê bikaranîn. Lê belê her zimanê duyem jî wekî zimanê bîyanî nahê qebûlîkirin. Li gor Kleinî (1984 veg. Oruç, 2016, r. 287-288), zimanê bîyanî ew ziman e ku li derveyî wî welatê ku ew ziman lê dihê axaftin û ji bo têkilîyên rojane nahê bikaranîn.

Necmîye Alpay (2010) pênaseya zimanê bîyanî bi awayekî cuda rave dike: Her zimanê ku ji xeynî zimanê zikmakî yê mirovî, zimanê bîyanî ye. Heke hûn laz bin û zimanê we yê zikmakî lazî be nexwe tirkî zimanê we yê bîyanî ye. Heke zimanê we yê zikmakî kurdî be, tirkî zimanê we yê bîyanî ye.... (r. 86).

Li Tirkîyeyê bi dehan kêmar hene ku zimanê wan yê zikmakî ne tirkî ye. Lê neteweya wan kesên ku li Tirkîyeyê dijîn her çî be jî, mecbûr in ku tirkî hîn bibin û bi kar binin. Li sazgehên fermî, têkilîya derve ya mirovan pîranî bi vî zimanê hevpar ango bi tirkî çêdibe. Li gor van şert û mercan, em dê tirkî di vê xebata xwe da, wekî zimanê duyem yê kesên neteweyên cuda bihesibînin. Ji ber vê rastîyê û zelalkirina hunerên pêwendîdanîna zarokên duziman, hewce ye ku em li ser têgiha duzimanîyê jî bisekinin.

4. Duzimanî (Bilingualism)

Li ser duzimanîyê heta niha pênaseyek tune ye ku lihevkirinek li ser hebe. Gelek nivîskar, sosyolog yan jî zimannasan li gor fikir û ramanên xwe pê-naseyên cuda kirine. Li gor Skourtoyî (2000 veg. Tulu, 2009, r. 53) 68 pê-naseyên cuda yên duzimanîyê hene. Li gor Romanîyê (1989) duzimanî ji peyva “bilingualism”ê hatîye, “bi” bi latîni dihê maneya dudu, “lingualism” jî dihê maneya zimannasîyê. Duzimanî piranî li gor kategorîyên cuda yên wekî têrbûn û hêmanên cuda, îdeal û birêûpêk dihê pê-nasekirin (Skourtoyî, 2000 veg. Tulu, 2009, r. 53).

Di pê-naseya xwe ya kevn da ji wan kesan ra ku her du zimanan jî bi qasî hev dizanin duziman dihat gotin. Lê di pê-naseyê da ku em dikin, kesên ku di du zimanan da di astên cuda da bin jî duziman in. Pê-naseya herî berfireh jî duzimanî xweîfadekirina kesekî ya bi zimanê duyem e. Li vê derê jî xeynî hînbûna gramere, xweîfadekirina kesekî ya bi devkî û nivîskî ye (Ayan û Koçbaş, 2009, r. 14).

Li gor Oruçî (2016) jî duzimanî ew e ku divê mirov her du zimanan, yan bi qasî zimanê zikmakî yan jî nêzikî asta zimanê zikmakî bizanin. Bi awayekî din duzimanî ew bikaranîna zimanê duyem ji alîyê kesekî ve li gel zimanê zikmakî ye. Ev di heman demê da, dihê maneya ku mirov di her du zimanan da jî li her alîyê jîyanê di heman astî da xwe îfade bikin (r. 285-287).

Baker jî duzimanîyê wekî têgiheka berfireh dibîne û çarçoveya wê nîşan dide. Têgiheka berfireh e ku mirov kesekî wekî duziman bi nav bike. Di vê çarçoveyê da gelek astên cuda yên huneran hene. Têkilîya duzimanîyê tenê bi têrîkirina du zimanan tune ye, têkilîya wê bi bikaranîna zimanî jî heye. Hinek kes di her du zimanan da baş bin jî dibe ku zimanekî bi kar neînin yan jî kêmbi kar biînin. Ya din jî dibe ku zimanekî wê/î kesî baş bi pêş ve neçûbe lê dîsa jî xweş bipeyive. Ev kes dibe ku li ber xwe bikeve û nepeyive lê dîsa jî ew kes duziman e (Baker, 2011, r. 20).

Wekî ku em dibînin pê-naseyeka hevpar li ser duzimanîyê tune ye. Ne tenê zimannas yan pedagog, di heman demê da zimannasên civakî jî pê-nase ji bo duzimanîyê kirine. Li gor Watsonî (1995 veg. Yazıcı & Genc, 2008) zimannasên civakî duzimanîyê wekî bikaranîna du zimanan ya ji alîyê xwendin-nivîsîn, axaftin û famkirinê ya bi qasî zimanê zikmakî qebûl dikin.

Têkilîyeka pir xurt di navbera ziman û perwerdehîyê da heye çinku perwerdehî bi her çi zimanî be jî bêguman navgîna wê ziman e û zanîn bi zimanî dihê ragihandin. Ev perwerdehî carinan bi zimanekî û carinan jî bi gelek zimanan dihê kirin. Ev jî li her welatî bi awayekî din û bi pergaleka cuda dihê kirin. Her welat jî politikayên xwe li gor armancên xwe pêk diîne û dimeşîne. Li gor Kaya û Aydinî perwerdehî li hin welatan tenê bi zimanekî tenê dihê kirin û zimanên din yê ku li welatî hene dihên redkirin. Li hin welatan jî dewlemendîya çandî û zimanî dihê qebûlkirin û pergala perwerdehîyê li ser vê rastîya pirrengîyê ava dibe (r. 53).

Ev têkilîya ziman û perwerdehîyê bi qasî ku bandora xwe li ser serkeftina pergalên perwerdehîyê bike xurt e. Ango divê ev her du hêman li gor rastîyên hev bihên bipêşxistin. Ji bo xweşkirin û manedarkirina vê têkilîya xurt û ji bo serkeftina zarokan ya akademîk, zimanî û zihinî, divê perwerdehîyeka zanistî bihê kirin.

Bi perwerdehîyê tiştên wekî hînkirina xwendin-nivîsînê, têrkirina xweifa-dekirinê û hînkirina pîvanên zimanî bûye armanc. Mirovan bi saya perwerdehîyê gelek derfet û serkeftinên girîng bi dest xistine. Perwerdehîyeka baş, standarda jîyanê bilindtir û behreyên mirov yê ku bûyer û rastîya jîyanê baş rave dike, mikûntir dike. Perwerdehîyeka baş, rastîya navbera bûyeran, dîtina têkilî û girêdan û prensîban bi dest dixê (Jîyan, 2015, r. 46). Li gor lêkolîna ku Gozukuçukê di sala 2014an da kirîye, ji bo ku perwerdehîya dihê kirin ne monolog be divê zimanê mamoste û xwendekaran yek be. Ew jî ancax bi perwerdehîya zimanê zikmakî pêkan e (Gözüküçük, 2014).

Li Tirkîyeyê her sal bi milyonan zarok dest bi dibistana seratayî dikin. Hin ji van zarokan bêguman kurd in angu zimanê wan yê zikmakî û zimanê dibistanê ji hev cuda ye. Lê ev zarok bi zimanê xwe yê duyem angu bi zimanê tirkî tev li pergala perwerdehîyê dibin. Wexta ku ev zarok dest bi perwerdehîyê dikin, ne zimanê xwe baş dizanin û ne jî zimanê ku perwerdehî pê dibe, baş dizanin. Ev zarok di dibistanên yekziman da, rastî problemên sereke yê wekî xwendin-nivîsîn, têgihîştin û têkilîya navbera zarok-heval, zarok-mamoste û zarok-malbatê dihên. Herwiha ev pirsgirêk xwe di têkilîya navbera mirovan da jî dide der. Çinku li gor Gozukuçukê (2014) ji bo ku têkilî xurt bibe divê zimanê axiver û guhdaran yek be. Lê ji ber ku di perwerdehîya Tirkîyeyê da tenê tirkî dihê bikaranîn, zarokên duziman li derveyî vê tekilîyê û gelek caran bêdeng dimînin.

Ji bo parvekirina fikiran û herwiha ji bo têkilîyeka xurt hewce ye ku zimanê mirovan jî têr û tijî be. Çinku her mirov bi zimanê ku hûn bûye difikire û bi wî zimanî disêwirîne. Loma zimanê zikmakî ew maneya ji dahatîyê heta raborîya mirovan e. Afirinerîya niha bi rastîyên pêşerojê pêkan dibe. Divê têkilîya zimanê zikmakî ya bi hefizeya civakî û kesî ra li ber çavan bihê girtin. Hişmendîya zimanê zikmakî ji ber ku ew tiştên ku ji civakê hatîye dîrxistin nêzik dike û tiştên welidandî dîsa diafirîne, giring e (Eğitim- Sen, 2004, r. 14).

Ziman ji bo hunerên pêwendîdanîna mirovan çiqas giring be jî li gor Gumperzî (1982 veg. Cengiz, 2006, r. 41) rola hunerên pêwendîdanîne rastî guherîne hatine. Ji bo rêvebirina rewşên cuda û ahenga van rewşan pêwendîdanîna gelekî giring bûye. Têkilîdanîna we ya bi kesan ra ku hûn nas nakin êdî gelekî giring û hewce ye. Ji bo ku em mafên xwe û rayeya xwe di destê xwe da bigirin, pêwîst e ku em têkilîyê bi mirovan ra daînin. Ji bo ku em karê xwe bimeşînin û kesên li hemberî xwe qanî bikin hewce ye ku em têkilîyê bi mirovên din ra daînin. Loma ye ku ev sermayeya zimanî divê wekî dewlemendîyekê bihê dîtin.

5. Hunerên Zarokên Duziman yê Pêwendîdanîne

Ev beş ji bo tesbîtkirina hunerên xwendekarên duziman yê pêwendîdanîne hatîye amadekirin. Ji bo tesbîtkirîne ji mamosteyan 3 pirs hatine pirsîn. Pirsên ku ji mamosteyan hatine pirsîn ev in;

- Gelo xwendekarên we yê duziman bi hevalên xwe ra rastî pirsgirêkên pêwendîdanîne dihên yan na?
- Gelo xwendekarên ku zimanê wan yê zikmakî ji zimanê dibistanê cudatir e, bi zimanê dibistanê dikarin hest û fikrên xwe têr û tijî vebêjin?
- Gelo xwendekarên ku zimanê wan yê zikmakî ji zimanê dibistanê cudatir e, tiştên ku dibihîsin fam dikin yan jî tiştên ku hûn ji wan dixwazin bi cih dînin yan na?

Bersivên hemû mamosteyan hatin rêzkirin û nirxandin. Li gor bersivên wan mamosteyan

4 tesbîten sereke hatin kirin. Her tesbîtek li gor bersivên cuda yê mamosteyan hatin teswîrkirin û piştrastkirin.

‘Ji hevalên xwe ra bilbil, ji mamosteyan ra lal in.’

T03J, E01M û K13Jyê gotin ku têkilîya xwendekaran ya ji aliyê pêwendîdanîne ve pir baş e lê bi wan ra ne ewqas baş e û herwiha dan zanîn ku di pêwendîdanîne da pirsgirêk ne di me, ne jî di xwendekaran da ye, pirsgirêk di zimanê dibistanê da ye.

Zarok bi hevalên xwe ra di ragihandinê da, rastî tu pirsgirêkan nahên, wexta ku bi min ra dikevin têkilîyê pirsgirêk dest pê dikin. Xwendekarên min yê herî bêdeng jî bi hevalên xwe ra, pir xweş dipeyivin lê wexta ku ez bi wan ra dibim mixetab qet deng nakin. Wexta ku ez bi dê û bavê wan ra dipeyivim, ji min ra dibêjin ku pirsgirêk ziman e. (T03J)

Zarok bi hevalên xwe ra têkilîyeka pir xweş dadiînin. Jixwe hemû bi hev ra kurdî dipeyivin. Di polê da ya xerîb ez im çinku ew di navbera xwe da civatên gelekî xweş dadiînin. (E01J)

Ji ber ku bi hevûdin ra bi zimanê xwe yê zikmakî dipeyivin, tu pirsgirêk rû nadin, Carinan bala xwe didim wan ku zarok êdî ji wextekê û bi şûn da her du zimanan jî ji bo ragihandina xwe bi kar diînin. Duzimanîbûna wan piştî demekê bi kêrî têkilîya wan jî dihê. (K13M)

T18Jyê got ku xwendekareka wê heye, ji Sûrîyeyê ye û ew xwendekar car caran bi hevalên xwe ra di pêwendîdanîne da rastî pirsgirêkan dihê û fikirên xwe bi vî awayî diîne ziman: “Xwendekarên min di mijara pêwendîdanîne da pir baş in. Lê heke zimanê wan yê zikmakî ji hev cuda be, ev pirsgirêk rû dide. Wekî mînak xwendekareka min heye ku ji Sûrîyeyê hatiye û zimanê wê yê zikmakî erebî ye. Vê xwendekara min pirî caran bi hevalên xwe ra pirsgirêkên pêwendîdanîne dijîya lê piştî demekê hînî zimanê wan bû û ev pirsgirêk ji holê rabû.”

Çend mamosteyan gotin ku zarok bi hevalên xwe ra xweş dipeyivin lê wexta ku bi wan ra dipeyivin ji tirsî ku nikaribin hest û fikrên xwe bînin ziman devê wan li hev digere û difafikin.

Zarok nikarin xwe li cem min îfade bikin û jixwe ev jî ji nezanbûna wan ya peyvan e. Wexta ku dest bi axaftinê dikin disekinin, devê wan li hev digere çinku difikirin û nizanin ku dê çi bibêjin. Carinan pir zorê didin xwe, pirsên “ez dê çi bibêjim, divê çi bibêjim” ji xwe dikin. Carinan jî berovajî tiştên ku min ji wan pirsî dipeyivin, bi kurdî difikirin û tiştên tevlihev dibêjin. (K10M)

Carinan dixwazim ku bi wan ra bipeyivim û tiştinan ji wan bipirsim lê zarok dikevin tev û difafikin, kelocanî dibin û nizanin ku dê çi bikin. Ez dikarim bibêjim ku cihek hebe wê birevin. Wexta ku bersiveka şaş didin, li ber xwe dikevin. (T08J)

K11M ve K12Jyê jî dîyar kir ku wexta ku zarok nikaribin xwe li cem mamosteyan îfade bikin, hêrs dibin û xwe sûcdar hîs dikin. Ji vir jî dîyar dibe ku pirsgirêka zimanî bandorê li derûnîya xwendekaran jî dike.

Zarok nikarin xwe li cem min îfade bikin. Carekê min spartek dan xwendekaran û xwendekarekî min sparteka xwe çenekiribû. Min jê pirsî ku te çima çenekirîye, dest bi girî kir. Paşê min fam kir ku zarok sparteka xwe çenekirîye lê nikare sedema xwe ji min ra bibêje û loma girîyaye. Carinan jî piştî bûyerên bi vî rengî zarok ji dibistanê sar dibin û naxwazin werin dibistanê. (K11M)

Zarok kêman caran bi min ra dipeyivin û jixwe carinan dixwazin mijar bihê jibîrkirin da ku ez jê dûr bikevim. Carinan wexta ku nikaribin xwe îfade bikin hêrs dibin û xwe sûcdar hîs dikin. Xwendekarekî min hebû ji ber ku nikaribû derdê xwe ji min ra bibêje çû cihê xwe û lénûska xwe çirand û paşê min bangî wî kir û ez bi kurdî pê ra peyivîm zarok bi ser xwe ve hat. (K12J)

T06Jyê dîyar kir ku: “Wexta ku zarok bi min ra dipeyivin asê dibin û tiştên di hişê xwe da dişibînin tiştên din.” Ango zarok tiştên ku fam nakin li gor zimanê xwe yê zikmakî şîrove dikin û dibêje “Xwendekar di nava rojê da kêman caran bi min ra dipeyivin. Wexta ku bi min ra dipeyivin jî serî li şibandinê didin. Peyvên ku bir tirkî nizanin dişibînin tiştên ku dizanin û bi awayî em ji hev fam dikin. Zarok baş dizanin ku dê çi bibêjin lê mixabin tirkîya wê nizanin, ez jî ji bo ku bi wan ra bipeyivim her carê li hêvîya şibandineka wan dimînim.”

‘Xwendekar rastî şîdeta hevalên xwe dihên.’

Li gor ku mamosteyan dîyar kir, pirsgirêkeka din ya ku zarokên duziman dijîn şîdet e. Xwendekarên ku zimanê dibistanê baş bi kar naînin rastî şîdetê dihên. Ev şîdet carinan bi peyvan, car caran bi henekpêkirinê û car caran jî bi awayê fîzîkî pêk dihê.

Zarok bi zimanê dibistanê nikarin xwe îfade bikin û pêşveçûna wan ya

zimanî jî dereng dibe, carinan xwendekar xwe tijî dikin ku rabin ser xwe û bipeyivin lê hevalên wan yên ku bi tirkî ji wan baştir dipeyivin bi wan dikenin û jixwe di polê da cidîyet namîne û herkes bi wan dikene. Wexta ku rastî vê şîdeta psikolojîk jî dihên li ber xwe dikevin û qidûmê wan dişikê, xwe kêmî hevalên xwe dibînin û êdî bi xwe ne bawer in. (T04J)

Zarok bi hevalên xwe ra xweşik dipeyivin çinku jixwe zimanê wan kurdî ye lê ez jê ra asteng im. Carinan dixwazin ku tiştêkî ji min ra bibêjin lê nikarin bibêjin. Wexta ku nikarin bibêjin ji hevalên xwe alîkarîyê dixwazin ku gotina xwe temam bikin. Lê hingê jî hin hevalên wê/î yên ku tirkî baş dizanin bi wan dikenin. Ji ber vê henekpêkirinê zarok li ber xwe dikevin û hêrs dibin, êdî careka din napeyivin. (T20M)

Zarok nikarin hest û bestên xwe bi min ra parve bikin, ne tenê di polê da li baxçeyî jî ev bûyer diqewime. Carinan ji bo ku ji wan fam bikim dubare dixwazim ku dîsa bipeyivin. Carinan wexta ku min zor didan wan ku bipeyivin, peyvên kurdî dikirin nava axaftina xwe û jixwe min jî bi kurdî zanîbû, bi awayekî me li hev dikir. Hin caran xwendekarên min nikarîbûn xwe îfade bikirina, hevalên din bi wan dikenîyan û piştî vê bûyerê yên zanîbûn jî ditirsîyan ku bipeyivin. (K22M)

Ji daxuyanîya mamosteyan dîyar dibe ku xwendekar ji ber şîdeta hevalên xwe ji alîyê derûnî ve ne baş dibin. Ev nebaşbûna xwendekaran bi piranî xwe wekî jiberxwefedîkirinê dide der. Bêguman ev jî dibe sedema ku xwendekar tev li dersê nebin.

‘Zarok ji zimanê xwe fedî dikin.’

K23J ve K24Myî anîn ziman ku zarok ji ber ku nikarin xwe bi zimanê dibistanê binin zimanî, ji demekê bi şûn da ji zimanê xwe dûr dikevin û êdî ji zimanê xwe fedî dikin. Ev jî bi me dide famkirin ku ev rewş bandoreka nebaş li derûnîya xwendekaran dike.

Ji pirsgirêkên herî mezin yên zarokên duziman jî pêwendîdanîn e jixwe. Ji bo ku zarok li dibistanê rehet bin, divê pêwendîdanîneka xurt hebe. Divê pêwendîdanîneka bikêr hebe ku zarok karibin bi awayekî xweşik û eşkere xwe îfade bikin. Ji ber ku zarok zimanê dibistanê baş nizanin jixwe rehet nabin û pirsgirêk ji vir û pê da dest pê dike. Ji ber ku zimanê

dibistanê baş nizanin li dibistanê aciz dibin û xwe didin paş. Zarokên bi vî rengî ewilî serî li hevalên xwe didin lê heke hevalên wan nikaribin bibin alîkar êdî zarok bi zimanê xwe ra şer dikin û zimanê xwe bêqîmet dibînin. Carinan dibînim zarok li derve jî tirkî xeber didin û qet bi xweşbînî nêzîkî zimanê xwe nabin. (K23J)

Nahê bîra min ku min bi xwendekarên xwe ra bi tirkî civat danîye û qala tiştêkî kirîye. Jixwe car caran aciz dibûm çinku tenê hînkirina zimanî û xwendin û nivîsînê heye. Wê bawerîyê didim wan ku carinan bipeyivin lê dîsa jî napeyivin çinku zimanê wan li tu cihên dibistanê nahê bikaranîn û sedem jî tune ku zarok bi zimanê dibistanê bipeyivin. Lê çend xwendekarên min hene ku piştî demekê êdî ne bi tirkî û ne jî bi kurdî dipeyivîn, bawer im êdî jî zimanê xwe fedî dikirin yan jî zimanê xwe biçûk didîtin. (K24M)

Wekî ku ji hevdiînan jî dîyar dibe, zarokên duziman ku bi zimanê xwe perwerde nabin li hember nîrx, ziman û çanda xwe bertekan nîşan didin. Ev bertek tê maneya ku xwendekar pîrsgirêkên aîdîyetê dijîn. Bêguman ev ji aliyê derûnîya zarokan ve ne baş e û serkeftina zarokan ya ji aliyê hunerên pêwendîdanîne ve têk dibe.

‘Guhdarî dikin lê fam nakin.’

Gelek mamoste diînin ziman ku di hunerên guhdarîkirinê yên zarokan da ku zimanê dibistanê nizanin pîrsgirêk hene. Ango zarok guhdarî dikin lê nizanin ku çî guhdarî kirine.

Zarok min pîr xweş guhdarî dikin lê nizanin ku ez çî dibêjim çinku piştî ku ez dipeyivim tiştan jî wan dipirsim lê zarok yan bersiva min nadin yan jî tiştêkî ku elaqeya wê bi wê gotina min tune ye dibêjin. Jixwe ez tiştêkî tenê bi gotinê jî wan naxwazim, wexta ku ez tiştêkî dixwazim bi wêneyan yan jî bi nîşandanê jî wan dixwazim. (T06J)

Wexta ku ez jî xwendekaran tiştêkî dipirsim, zû bi zû bersivê nagirim çinku zimanî nizanin û heke çend peyvên ku ew nizanin min jî wan ra gotibin, guhdarîkirin qut dibe. Jixwe guhdarîkirin qut bûbe, ne mimkun e ku zarok bersivên min bidin min û jixwe hingê jî ew peyvên min tev belasebeb diçin. (T02J)

K17J û K15Myî anîn ziman ku famnekirina xwendekaran dibe sedema ku hîndarî û mifredat dereng bihê hînkirin û gelek caran zarok jî gelek destkeftîyan bimînin. Herwiha ev zarok jî hevalên xwe yên ku bi zimanê xwe perwerde

dibin jî kê mînim û ev yek bandora xwe li dahatîya zarokan jî dike.

Xwendekar ji % 10ê tiştên ku ez ji wan ra dibêjim fam nakin. Bi min ev famnekirin bi qasî ku ji min ra dibe asteng ji wan ra nabe asteng çinku ez nikarim bi dilê xwe, di polê da hîndarîyan çêbikim. Ez hîndarîyekê didim wan û rêya bersivandinê li ber wan dixim lê zarok ji ber ku ji min fam nakin yan çênakin yan jî şaş çêdikin. Piştî ku dîsa şaş çêdikin vêca ez bi kurdî ji wan ra dibêjim. Ev jî pîrsgirêkeka demê çêdike çinku wexta ku hîndarî neyên çêkîrin zarok ji mifredatê dimînin û ez jî bernameya xwe pêk nainim yan jî bi derengî pêk diînim. (K17J)

Nahê bîra min ku min di dersekê da mijarek di wextê xwe da qedandîye. Nîvê xwendekarên min li paş mifredatê dimînin. Jixwe pîrsgirêka herî mezin jî di dîsa tirkî da ye. Heta dawîya salê ancax nîvê mijaran xelas dikim û mixabin yê din dimînin sala piştî wê. (K15M)

T07J ve T09Myî gilî û gazinên xwe ji aliyê spartekan ve vegotin. Mamosteyan da zanîn ku xwendekar spartekên xwe gelek caran kê mînim yan jî şaş diînin çinku wexta ku em spartekan didin wan jî me fam nakin.

Zarok ji min fam nakin. Ez jî ku bixwazim zarok ji min fam bikin, ji derdora wan mînan didim yan jî bi wêneyan tiştan bi wan didim famkîrin. Jixwe ez qala spartekan nakim çinku gelek caran kê mînim yan jî li gor ku fam kirine ji min ra diînin. (T07J)

Zarok min guhdarî dikin, ne ku nakin lê ji min fam nakin. Ez pîrî caran ditîrsim ku spartekan bidim wan çinku li min şaş vedigerin. Zarok jixwe tirkî nizanin û biçûk in jî mecbûr dimînim ku spartekan bidim wan lê ji ber ku guhên xwe baş nadin min ez sê çar caran ji wan ra dibêjim. Li gel ku ez ewqas dubare jî dikim zarok spartekên xwe şaş yan jî kê mînim. Ez jî bi nivîskî didim wan ku malbat li malê bixwînin û bi kurdî bi wan bidin famkîrin. (T09M)

Wekî ku em ji bersivên mamosteyan jî fam dikin ku zarokên duziman yê ku bi zimanê xwe perwerde nabin ji aliyê pêwendîdanîna bi heval û mamosteyên xwe ve rastî gelek pîrsgirêkan dihên. Li ser van pîrsgirêkan çar tesbîtên sereke hatine kirin; “Ji hevalên xwe ra bilbil, ji mamoste ra lal in.”, “Xwendekar rastî şideta hevalên xwe dihên.” Zarok ji zimanê xwe fedî dikin.” û “Guhdarî dikin lê fam nakin.”

Encam

Gelek pênaseyên zimanî hene lê pênaseya herî hêsan ew e ku ziman amûreka pêwendîdanîne ye. Ji bo parvekirina fikir û hestan, ji bo têkilîyeka baş û bikêrhatî ya navbera mirovan, ji bo çareserkirina pirsgirêkan û hwd taybetîya zimanî ya pêwendîdanîne hertim bi awayekî aktîf hatîye bikaranîn. Sedemên wekî koçberî, şer, aborî û civakî jî bûye sedema ku mirov ji bo pêwendîdanîne yan jî têkilîya ji bo mirovan, zimanên dîtir bi kar biîne. Vê jî têgihên wekî zimanê zikmakî, zimanê duyem û zimanê bîyanî bi xwe ra anîne.

Bêguman her zimanek xezîneyek e. Bi hînbûna her zimanekî hunerên pêwendîdanîne yên mirovan xurtir dibin. Zimanek bandoreka xurt li ser hînbûna zimanê din û herwiha axaftina zimanekî din dike. Lê carinan ji ber sedemên curbicur rê li ber pêwendîdanîna kesên duziman dihê girtin. Înkarkirina zimanê zikmakî yek ji wan sedemên sereke ye. Çawa ku duzimanî ji bo mirovan avantaj e lê dema ku mirov bi zimanekî din perwerde dibin ev avantaj dibe dezavantaj û pêwendîdanîna dikeve xeterê.

106 Guhdarîkirin û axaftin du hêmanên herî giring yên pêwendîdanîne ne. Me di lêkolîne da jî dît ku zarokên duziman ku bi zimanê xwe perwerde nabin di warê hêmanên pêwendîdanîne da rastî gelek pirsgirêkan hatine. Tesbîta din ya giring jî ev e ku zarokên ku bi zimanê xwe perwerde nabin di ragihandinê da û di têkilîya xwe û mamosteyan da rastî gelek probleman dihên. Piranîya mamosteyên ku me bi wan ra ji bo zarokan hevpeyvîn kirin dan zanîn ku ji ber ku zarok zimanê perwerdehîyê pir baş nizanin, xwe li cem mamoste û hevalên xwe nikarin îfade bikin û ji ber ku di parvekirina hest û fikirên xwe da xwe kêmbûn, bêdeng dimînin ev jî rê li ber liberxweketina wan vedike. Herwiha piranîya mamosteyan gotin ku ev xwendekarên ku zimanê wan yê zikmakî ji zimanê perwerdehîyê cudatir in, car caran rastî şîdeta bi xwe û hevalên xwe dihên û hevalên wan henekên xwe bi wan dikin. Bêguman ev şîdet û ev rewş bandoreka nebaş li ser derûnîya zarokan dike û zarok carinan ji ber van sedeman ji dibistanê dûr dikevin.

Çend mamosteyên ku zimanê wan yê zikmakî kurdî ye dan zanîn ku zarok bi zimanê xwe yê zikmakî, xwe pir xweş û baş îfade dikin. Mamosteyan dîyar kir ku wexta ku ew bi zarokan ra bi zimanê wan ango bi kurdî dipeyivin, zarok bê fedî û rawestan xwe îfade dikin û zarok bi vî awayî kêfxweştir dibin.

Ji bo ku ev hêman faal bibin hewcedarî bi perwerdehiya bi zimanê zikmakî heye. Loma ji bo pêwendîdanîneka baş û bikêrhatî hewcedarî bi pergalên baş yê perwerdehiyê heye. Herwiha em hêvî dikin ku ev lêkolîn bibe haydarîyek ji bo pirsgerêkên zarokên duziman ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde nabin.

Çavkanî

- Alpay, N. (2010). Anadili, yabancı dil ve eksiltici ikidillilik. Di nava *Anadilde Eğitim Sempozyumu-1* (r. 83-90). Ankara: Eğitim-Sen.
- (2016). *Dilimiz, dillerimiz*. İstanbul: Metis.
- Ayan, M. & Koçbaş, D. (2009). *Çiftidillilik ve eğitim*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Baker, C. (2011). *İkidilli eğitim*. (werg. S. Güvener). İstanbul: Heyamola.
- Cengiz, A. K. (2006). *Dil-kültür açısından Hatay'da iki dillilik*. (Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi. Dîroka jêgirtinê: 6. 25. 2018. Adresa jêgirtinê <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorgu-SonucYeni.jsp>
- Eğitim-Sen. (2004). *4. Demokratik eğitim kurultayı-çok dilli, çok kültürlü toplumlarda eğitim*. Ankara: Eğitim- Sen.
- Eğitim-Sen. (2010). *Anadilinin önemi anadilinde eğitim*. Ankara: Eğitim Sen.
- Gözüküçük, M. (2014). *Anadili türkçe olmayan ilkokul öğrencilerine ilkokula-yazma öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri*. (Teza doktora). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Jiyan, A. (2015). *Hêwisîn*. Ankara: J&J.
- Kaya, I., & Aydın, H. (2014). *Çoğulculuk çokkültürlü ve çokdilli eğitim*. Ankara: Anı.
- KONDA (2006). Biz kimiz? Toplumsal yapı araştırması. (tarîxa jêgirtinê: 6.21.2018). jêgirtin ji <http://www.konda.com.tr/tr/raporlar.php>
- Oruç, Ş. (2016). Ana dili, ikinci dil, iki dillilik, yabancı dil. *The Journal of Academic Social Sciens Studies*, 45, 270-290.
- Özdoğru, M. & Dilman, H. (2014). *Anadil edinimi ve yabancı dil öğretim kural-ları*. Ankara: Anı.
- Tulu, Y. (2009). *Ana dili türkçe olan ve ana dili türkçe olmayan (iki dilli) 4-7 yaş çocukların dil düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi*. (yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yazıcı, Z. & Genç, B. (2008). Okul öncesi dönemdeki iki dilli/çok dilli çocukların dil kazanma süreci. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 3, 47-61.

Pêvek: Lîsteya mamosteyên ku hevdîtin bi wan ra hatîye kirin

- E01J-** Zimanê zikmakî erebî ye, 2 sal in dixebite û jin e.
T02J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 3 sal in dixebite û jin e.
T03J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 2 sal in dixebite û jin e.
T04M- Zimanê zikmakî tirkî ye, 4 sal in dixebite û mêr e.
T05J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 2 sal in dixebite û jin e.
T06J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 2 sal in dixebite û jin e.
T07J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 3 sal in dixebite û jin e.
T08J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 3 sal in dixebite û jin e.
T09M- Zimanê zikmakî tirkî ye, 3 sal in dixebite û jin e.
K10M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 11 sal in dixebite û mêr e.
K11M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 5 sal in dixebite û mêr e.
K12J- Zimanê zikmakî kurdî ye, 3 sal in dixebite û jin e.
K13M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 17 sal in dixebite û mêr e.
T14M- Zimanê zikmakî tirkî ye, 8 sal in dixebite û mêr e.
K15M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 19 sal in dixebite û mêr e.
K16J- Zimanê zikmakî kurdî ye, 2 sal in dixebite û jin e.
K17J- Zimanê zikmakî kurdî ye, 2 sal in dixebite û jin e.
T18J- Zimanê zikmakî tirkî ye, 4 sal in dixebite û jin e.
T19M- Zimanê zikmakî tirkî ye, 4 sal in dixebite û mêr e.
T20M- Zimanê zikmakî tirkî ye, 4 sal in dixebite û mêr e.
K21M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 11 sal in dixebite û mêr e.
K22M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 20 sal in dixebite û mêr e.
K23J- Zimanê zikmakî kurdî ye, 8 sal in dixebite û jin e.
K24M- Zimanê zikmakî kurdî ye, 7 sal in dixebite û mêr e.